

УДК:373.2.064-053.4-056.263

*Дробот О. А.,
науковий співробітник*

РАННЯ КОМУНІКАЦІЯ НЕЧУЮЧИХ ДІТЕЙ – НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Анотація

У статті на основі зарубіжних досліджень розглядається питання про ранню комунікацію нечуючої дитини в умовах сім'ї, використання жестової мови у спілкуванні дітей з порушеннями слуху.

Звертається увага на взаємозв'язок невербального і вербального характеру спілкування нечуючих дітей з чуючими дорослими. Відзначається відносна бідність емоційних проявів дитини, обумовлена невмінням чуючих дорослих забезпечувати емоційно-дійове спілкування. Підкреслюється провідна роль білінгвального методу в навчально-виховному процесі нечуючих дошкільників.

Акцентується увага батьків та вчителів на тому, що доступ до повноцінної інформації відбувається, в першу чергу, за допомогою жестової мови, на її важливій ролі у розвитку нечуючої дитини.

Ключові слова: дошкільний заклад, жестова мова, білінгвальне навчання, комунікативні можливості, тотальна комунікація, індивідуальні особливості, навчально-виховний процес.

Реалії сьогодення потребують нового підходу до таких компонентів системи освіти як виховання й навчання: вони мають бути організовані як творчий процес, тому що всі свої проблеми суспільство й держава можуть розв'язати лише вихованням соціалізованої, культурної людини доступними засобами.

Розвиток всебічно розвиненої особистості є одним із пріоритетних напрямів виховання й навчання дітей з порушеннями слуху. Йдеться про те, щоб розкрити природні нахили й талант кожного вихованця.

Дослідження зарубіжних вчених (Я. Алгрєн, Б. Бергман, Ф. Гросжан, Г. Зайцева, Л. Димскіс, В. Петшак, В. Стоку) доводять, що глухі діти глухих батьків розвиваються краще за рахунок своєчасно налагодженої комунікації, оскільки з раннього віку користуються повноцінним засобом спілкування ЖМ [1,5]. В Україні цю думку підтвердили практики, а наукові дослідження стосовно комунікації засобами ЖМ розглядаються у працях Н. Адамюк, О. Дробот, Н. Зборовської, Н. Іванюшевої, С. Кульбіди, І. Чепчиної та іншими [3,4]. Традиційний погляд українських науковців стосується лише СМ як єдиного можливого і необхідного засобу навчання нечуючих дітей (В. Жук, О. Круглик, Л. Фомічова та інші).

Досліджуючи це питання, ми поставили перед собою таку мету:

- розкрити значення комунікації нечуючих дітей засобами ЖМ;

- охарактеризувати дослідження зарубіжних вчених з приводу раннього спілкування нечуючих дітей засобами ЖМ;
- довести важливість використання ЖМ поряд зі словесною під час навчально-виховного процесу.

Під впливом вимог часу ускладнились не лише шкільні навчальні програми, а й програми навчання і виховання дошкільнят. Тепер у дитячому садку діти засвоюють складніші кількісні відношення, певні логічні відношення (причини і наслідку, частини і цілого), опановують еталони виміру, навчаються порівнювати величини різного характеру, вчать орієнтуватися у просторі, розв'язувати задачі, ознайомлюються з окремими закономірностями в житті суспільства. Отже, метою дошкільного навчально-виховного процесу в плані розумового розвитку є формування у дитини елементарної системи достовірних уявлень про навколишній світ [1,2,5].

Людина не може жити, працювати, задовольняти свої матеріальні та духовні потреби не спілкуючись з іншими людьми. З наймолодшого віку, від самого народження вона вступає в різноманітні стосунки з тими, хто її оточує. Спілкування є необхідною умовою існування людини та одним з основних факторів і найважливіших джерел її психічного розвитку. Так, у дослідженнях Л. Димскіс, Г. Зайцевої, В. Петшака відзначається, що навчання мові і спілкуванню починається з народження. Як тільки дитина відкриває очі, мати вже намагається заохочувати її до традиційно-ритуальних стосунків з оточуючим світом [1,2,3,6]. Подібне навчання у суспільстві є особливим для кожної дитини, оскільки на пряму пов'язане з основами перших стосунків, які встановлюються між малюком і членами його сім'ї. Саме цим пояснюються значні відмінності, які існують між чуючими і нечуючими дітьми в їхньому опануванні мовою.

Звернемо увагу на нечуючу дитину з точки зору засобів, за допомогою яких ми можемо з нею повноцінно спілкуватися, а вона (дитина) – з мамою та іншими членами родини. Хоча глухий малюк не в змозі чути звуки розмовного мовлення, він залишається людиною у ставленні до мови і спілкування, як і всі діти (чуючі) і має виховуватися з перших днів життя в оточенні контактів і обміну інформацією.

У США виховання і навчання дітей з порушеннями слуху раннього віку (приблизно до 2,5 – 3 років) здійснюється в сім'ї. На підставі багатьох досліджень американські учені дійшли висновку, що для раннього розвитку дитини найважливіше значення має її взаємодія з матір'ю. Ця взаємодія, на їхню думку, є головною умовою розумового розвитку, а в ширшому плані – всього психічного і фізичного розвитку та здоров'я дитини [7, 8, 9].

Значущість раннього періоду онтогенезу у формуванні всіх психічних функцій організму обґрунтовується нейрофізіологічними дослідженнями [3]. У перші два роки життя і, особливо, в перші два-три місяці, відбувається найбільш бурхливе морфо-фізіологічне дозрівання всіх структур мозку (нейронів, синапсів); після двох років цей розвиток дещо сповільнюється. Якщо раніше велася мова про важливість раннього розвитку пізнавальних здібностей дітей у психологічному плані, то тепер підкреслюється розвиток саме емоційної сфери, основа якої – взаємодія дитини з матір'ю. Емоції – перша мова дитини. Вони є свідченням того, наскільки правильною є система виховання в сім'ї.

Здатність розуміти емоції інших людей відображає рівень емоційного розвитку дитини та ступінь усвідомлення нею своїх та чужих емоційних станів.

За звичних умов діти з порушеннями слуху недостатньо сприймають мовленнєву емоційно змінену інтонацію. Разом з тим при сприятливому соціально-емоційному спілкуванні з близькими родичами у нечуючих дітей рано формується підвищена увага до виразу обличчя людей, які з ними спілкуються, до їхніх рухів та жестів, до пантоміміки. Поступово вони оволодівають природними міміко-жестовими структурами для спілкування з іншими людьми та ЖМ.

В експериментальних дослідженнях В. Петшака [6] простежується залежність між характером спілкування глухих дітей з дорослими та емоціями, які при цьому виявляють діти. Встановлено, що відносна бідність емоційних проявів у глухих дошкільників лише частково обумовлена їхнім дефектом та безпосередньо залежить від характеру емоційно-дійового та мовленнєвого спілкування з дорослими. Так, глухі діти глухих батьків виявляють найбільшу кількість емоційних проявів різного типу та наближаються за цими показниками до чуючих дітей. Глухі дошкільники, які мають чуючих батьків показали найменшу кількість емоцій у різноманітних життєвих випадках (25 чітких емоційних проявів в середньому по групі проти 38 у чуючих дітей).

Результати досліджень дозволили зробити висновок, що збіднення емоційних проявів у глухих дошкільників, значною мірою обумовлена недоліками виховання, невмінням дорослих чуючих людей викликати маленьких дітей на емоційно-дійове спілкування. На відміну від чуючих глухі матері, як правило, забезпечують необхідне емоційне спілкування зі своєю дитиною, тому глухі діти глухих батьків, які виховуються вдома, виявляли значно більшу кількість позитивних емоційних проявів, ніж глухі діти чуючих батьків, які знаходяться вдома або спеціальному садку інтернатного типу.

З матеріалів дослідження шведського вченого Е. Хюльпхерса відомо, що діти, які беруть активну участь в комунікації, вже на дуже ранніх етапах розвитку стають соціальними індивідами. Спілкування між дитиною і дорослим на початкових етапах має візуальний характер. Це погляди, сміх, вираз обличчя, дотики, жести. Навіть артикуляція містить сигнали, які дитина може сприймати візуально. Налагодження взаємин між батьками і дітьми є необхідною умовою успішного розвитку дитини.

Автор стверджує, що не саме по собі порушення слуху гальмує розвиток нечуючих дітей, а відсутність нормального спілкування та взаємодії з оточуючими. Встановленню такої взаємодії підпорядкована ЖМ, яка сприймається візуально.

У дошкільному відділенні Галлодетського університету розроблено три програми навчання дітей з порушеннями слуху. Перша розрахована на роботу вдома з дітьми від народження до 2,5 років і спрямована на надання методичної допомоги батькам, що займаються їхнім навчанням і вихованням. Друга програма розроблена для дітей від 2,5 до 3,5 років, що виховуються і навчаються в дошкільному відділенні університету; третя – для дітей від 3,5 до 5,5 – 6 років.

Під час роботи з глухими дітьми вже в дошкільному відділенні використовується метод так званої ТК. Його суть полягає в тому, що, починаючи з раннього віку, застосовуються всі можливі комунікативні засоби розвитку глухих дітей – спочатку з матір'ю, потім – з іншими дорослими, однолітками. Спочатку комунікація здійснюється за допомогою АЖМ (американської жестової мови) глухих. Американські сурдопедагоги Я. Алгрін і Б. Бергман вважають АЖМ глухих цілком надійним, а на ранніх етапах і єдиним засобом спілкування і розвитку нечуючих, оскільки розвиток СМ через відсутність слуху відбувається занадто повільним темпом.

При оцінці мовознавчих особливостей ЖМ глухих американські сурдопедагоги спираються на базове дослідження В. Стоку стосовно АЖМ та інших вчених стосовно національних жестових мов, які були проведені останніми роками в багатьох країнах. Згідно з цими дослідженнями ЖМ глухих – самостійна знакова система, що має свою граматику і складну систему жестів, за допомогою яких можна передавати не лише прості (конкретні), але і складні (абстрактні) поняття.

Із ЖМ дітей знайомлять їхні батьки, а пізніше і глухі педагоги дошкільного відділення. Серед педагогів багато нечуючих. Учені вважають, що саме глухі педагоги (як і глухі батьки) можуть дати дітям з порушеннями слуху дошкільного віку більше інформації.

Якомога раніше відбувається і паралельне оволодіння СМ в різних формах, як другою знаковою системою. Практика показує, що нечуючі діти, які володіють ЖМ, засвоюють СМ анітрохи не гірше, за тих дітей, які ЖМ не знають.

Отже, нечуюча дитина має право і здатна:

1. Якомога раніше спілкуватись з батьками та сім'єю.

Чуюча дитина починає оволодівати мовою з перших днів свого життя, за умови, що вона має можливість сприймати мову. Завдяки цьому розвиваються емоційні стосунки між батьками та дитиною. Глуха дитина також має право на такі стосунки зі своїми батьками. Вона повинна мати можливість нормально спілкуватися зі своїми батьками природною мовою. Для встановлення та закріплення близьких стосунків між батьками та дитиною ця комунікація повинна починатися якомога раніше.

2. З дитинства розвивати когнітивні можливості.

За допомогою мови дитина формує когнітивні можливості, які є необхідними для її розвитку (судження, узагальнення, запам'ятовування і т.д.). Якщо мови немає або мова, яка існує, погано сприймається, то дитячому розвитку когнітивних здібностей може бути нанесена значна шкода.

3. Набувати знання за допомогою мови.

За допомогою мови дитина набуває основні знання про оточуюче середовище, а саме – шляхом спілкування з батьками та рідними, з іншими дорослими та дітьми. Ці знання є необхідною основою для наступного шкільного навчання. Вони, в свою чергу, забезпечують розуміння мови, бо справжнє розуміння мови без відповідних знань про світ неможливе.

4. Нормально спілкуватися з оточуючими.

Нечуюча дитина, так само як і чуюча, повинна мати можливість нормально спілкуватися з навколишнім світом (з батьками, братами та сестрами, іншими дітьми, вчителями, дорослими та ін.). Дитина повинна мати можливість якомога більше брати участь у розмовах та при цьому користуватися зручною мовою, тобто іноді жестовою, іноді усною, а в деяких випадках навіть двома мовами почергово.

5. Звикнути до життя в двох світах.

З часом дитина стане активним членом тих двох світів, в яких живе. Вона хоча б частково має ідентифікувати себе зі світом чуючих, тобто зі світом батьків та сім'ї. Але дитина повинна також якомога раніше вступити в контакт зі світом глухих і відчувати себе однаково добре в обох світах та розглядати себе як члена обох світів. Треба намагатися зробити все для того, щоб дитина якомога раніше відкрила для себе два світи та без труднощів інтегрувалася в них [7].

Результати наших спостережень, співпадають з дослідженнями зарубіжних вчених (Я. Алгрєн, Б. Бергман, Ф. Гросжан, Г. Зайцева, Л. Димскіс, В. Петшак, В. Стоку) і свідчать про те, що діти з порушеннями слуху повинні вивчати ЖМ як першу рідну мову. ЖМ – це багата своєрідна мова, яка дозволяє дитині повноцінно спілкуватися. Дитина може раніше та краще спілкуватися з батьками за допомогою ЖМ, ніж за допомогою СМ (за умови, що батьки, якомога раніше, вивчали ЖМ). ЖМ є стимулом для швидкого розвитку когнітивних та соціальних здібностей. При використанні цієї мови дитина набуває знання про світ та, вступаючи з ним в контакт, звикає до світу глухих (який є одним з двох його світів). ЖМ, крім того, полегшує дитині оволодіння СМ у різних її формах. Відомо, що хороша компетенція у першій мові (або в жестовій, або в словесній) полегшує вивчення другої мови. Окрім того, ЖМ є запорукою того, що у дитини з'явиться рідна мова. Нарешті, дитина, яка володіє ЖМ, отримає міцну мовну основу, бо відомо, що незважаючи на нові технічні засоби та прагнення дитини та її вчителів, рівень володіння СМ часто залишається незадовільним [1, 2].

У дошкільному віці потреба в спілкуванні з дорослими та однолітками визначає становлення особистості дитини, її ставлення до оточуючого середовища.

Спілкуванню нечуючих дошкільників надається велике значення, це одне з актуальних питань на сьогодні, а пояснюється це тим, що саме пізнавальне спілкування дошкільнят і допомога оточуючих спрямувати це «пізнання» в правильне русло є важливим у процесі становлення майбутньої особистості.

На основі вищезазначеного можна зробити наступні висновки:

- спілкування – це регуляція спільної діяльності;
- спілкування – це початковий інструмент пізнання всього у світі;
- спілкування слугує інструментом формування свідомості будь-якої людини;
- спілкування потрібно для самовизначення індивіда в його думках і вчинках.

Тому, основною потребою в дошкільному віці є потреба в ранньому спілкуванні та використанні жестової мови, про що акцентується в статтях та програмах, які розробляються науковцями в лабораторії жестової мови.

Батьки мають отримувати повноцінну інформацію стосовно ЖМ, яка ґрунтується на візуально-жестовому вираженні, і для вивчення, і використання якої у дитини немає перешкод щодо самовираження і розуміння інших. Власне ЖМ дозволяє малюку швидко і достатньо повно увійти в сферу лінгвістичного спілкування.

У результаті застосування двох мов спостерігається інтенсивний мовний і розумовий розвиток глухих дітей ще в ранньому і дошкільному віці. Ця обставина дозволяє проходити навчальну програму без розтягнення терміну навчання і забезпечує достатній рівень освіти середньої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жестова мова й сучасність: [зб. наук. праць / відп. за випуск С. В. Кульбіда]. – Випуск 1. – Київ: Актуальна освіта, 2006. – 176 с.
2. Жестова мова й сучасність: [зб. наук. праць / відп. за випуск С. В. Кульбіда]. – Випуск 2. – Київ: Актуальна освіта, 2007. – 281 с

3. *Зайцева Г. Л.* Система жестового общения глухих. – Новосибирск: Сибирский хронограф. – 1993. – С. 10 – 12. – (Язык в океане языков).
4. *Исенина Е. И.* Развитие дословесной коммуникации и деятельности с предметами у глухих и слышащих детей второго года жизни // Дефектология. – 1988. – №3. – С. 15 – 16.
5. *Мартинюк І. В.* Національне виховання (теорія і методологія): метод. посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 160 с.
6. *Петушак В.* Изучение эмоциональных проявлений у глухих и слышащих дошкольников // Дефектология. – 1989. – №4. – С. 51 – 57.
7. *Grosjean, F* (1982). Life with Two Languages: All Introduction (of Bilingualist. Cambridg, MA Harvard University Press.
8. *Grosjean, F* (1992). The bilingual and the bicultural person in the hearing and in the deafwold. Sign Language Studies, 77, 307 – 320.
9. *Stokoe W.* Sign language structure: an outline of the visual communication system of American deaf. Studies in linguistics. 1960. 8.

Аннотация

В данной статье на основе зарубежных исследований рассматривается вопрос о ранней коммуникации неслышащего ребенка с родителями и семьей, использование жестового языка в общении детей с нарушениями слуха.

Обращается внимание на взаимосвязь невербального и вербального характера общения неслышащих детей со слышащими взрослыми.

Отмечается бедность коммуникативных проявлений ребенка, обусловленная неумением слышащих взрослых обеспечивать эмоционально-действенное общение. Подчеркивается ведущая роль билингвального метода в учебно-воспитательном процессе неслышащих дошкольников. Акцентируется внимание на необходимости доступа к полноценной информации родителей относительно роли жестового языка в развитии неслышащего ребенка.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, жестовый язык, билингвальное обучение, коммуникативные возможности, тотальная коммуникация, индивидуальные особенности, учебно-воспитательный процесс.

Summary

In this article the author on the basis of foreign investigations makes research of early communication of the non-hearing child with their parents and family members, of sign language usage in communication of children with hearing disabilities.

The attention was paid to interrelation between non-verbal and verbal features of communication of non-hearing of children with hearing adults. Pointed out was relative poverty of emotional manifestations of the child, conditioned by inability of hearing adults to provide them with communication of enough emotional activity. Also is stressed the primary role of bilingual method in educational-upbringing process of non-hearing preschool children.

Accentualized is attention on necessity of gaining enough access to valid information by parents and on importance of sign language during a non-hearing child's upbringing.

Key words: preschool institutions, sign language, bilingual education, communicative possibilities, speech communication, total communication, individual peculiarities, educational-upbringing process.